

Полищук О.М.

*Національний університет „Одеська
юридична академія”, к.ю.н., асистент
кафедри кримінального права*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ТА ІНСТИТУТУ СПРАВ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Збільшення обсягу диспозитивного потенціалу кримінального та кримінального процесуального законодавства¹ пов'язане зі збільшенням впливу потерпілого на кримінальну відповідальність суб'єкта злочину відбувалося ривками в короткий проміжок часу. Із 3 статей в 2001 р., до 14 статей (двічі за рік) в 2011 р., і зі вступом в силу КПК України 2012 року – одразу до 66 складів, тобто, від близько 4% від кількості статей КК України в 2011 році до майже 18%. У країнах загального права, на відміну від Росії, а так само і України, приватне обвинувачення може бути пред'явлене за всіма статтями Кримінального кодексу. Однак користуються цим правом громадяни не часто [1]. Втім, тенденція до розширення переліку справ приватного та приватно-публічного обвинувачення спостерігається і в Росії, в якій перелік справ приватно-публічного обвинувачення нещодавно був доповнений таким складом злочину як шахрайство [2].

Кримінальні правопорушення, що можуть переслідуватися у приватному порядку, загалом посягають на особисті права та свободи приватних осіб (фізичних та юридичних). Досить часто ці правопорушення вчиняються в сім'ї між близькими родичами.

---

¹ До вступу в силу КПК України 2012 року 14 складів злочинів відносилися до категорії справ приватного обвинувачення (ст.ст. 27, 27-2 КПК України 1960 року). КПК України 2012 року запровадив додаткові 52 склади кримінальних правопорушень, що передбачають приватне обвинувачення.

Сприйняття цих діянь як злочинних цілком залежить від самого потерпілого.

У сучасних умовах недостатньої ефективності роботи правоохоронних органів та завантаженості судів, за наявної тенденції щодо посилення ролі потерпілих у кримінальному судочинстві, було зроблено численні пропозиції щодо перегляду переліку кримінальних правопорушень з можливістю приватного обвинувачення.

В українській науковій літературі пропозиції щодо розширення переліку справ приватного обвинувачення належать М.І. Хавронюку [4, с. 124-125], Н. Малярчуку [5, с. 187], В.М. Юрчишину [6, с. 101-106] та іншим авторам. Зокрема, В.М. Юрчишин пропонує збільшення справ приватного та приватно-публічного обвинувачення до 162 [7, с. 8-10]. Якщо згадати, що в Уставі Кримінального судочинства 1864 року, до таких справ належали 8 складів, та ще крадіжка та шахрайство, якщо були вчинені між подружжям чи близькими родичами [5, с. 185], тобто загалом 10 складів, то очевидно є стаханівська прогресивність законодавця у КПК України 2012 року до збільшення кількості справ приватного обвинувачення.

Цікаво звернутися до компаративістських досліджень у сфері приватного кримінального переслідування. Дякуючи системній та змістовній роботі М.І. Хавронюка [3, с. 518-538], можна стверджувати, що у більшості держав континентальної Європи, якщо не інститут приватного кримінального переслідування, то хоча б види злочинів приватного кримінального переслідування закріплено безпосередньо у тексті матеріального кримінального закону. Ілюстративними є такі статистичні дані, отримані нами шляхом підрахунку кількості складів злочинів/проступків, що є підставою для приватного кримінального переслідування. Так, у КК Литви 26 складів злочинів приватного кримінального переслідування, у КК Білорусії – 31; у КК Болгарії – 15; у КК Польщі – 24 склади; КК Швейцарії містить 37 таких складів, які взагалі складають одну п'яту частину всього контенту кримінального кодексу; у КК Австрії – 17; у КК Іспанії – 33 склади; у КК Сан-Ма-

Перспективи застосування інституту кримінальних проступків та інституту справ приватного обвинувачення рино – 22; в КК ФРН – теж 22 склади; у КК Голландії – 51 склад; у КК Італії – 72 склади.

Втім, передбачаючи приватне кримінальне переслідування за кримінальні правопорушення, необхідно мати на увазі, що:

по-перше, діяння має бути переважно спрямованим на спричинення шкоди приватній особі. За термінологією А. Резона, це має бути *delicta private* [8, с. 61]. Крім того, приватна деліктна спрямованість має водночас корелювати з невеликою суспільною небезпечністю. Фактично, у приватному порядку мають переслідуватися кримінальні проступки. Згадані умови дозволяють державі одночасно досягати як правоохоронної мети (притягати осіб до кримінальної відповідальності у разі вчинення злочину) так і правозахисної мети (право особи на відмову від кримінального переслідування за вчинення *delicta privata* стає обов'язком держави не притягати винного до відповідальності з огляду на те, що на її думку це більше відповідає її інтересам). Згадані постулати відповідають позиції іншого вченого – О.Ф. Кістяковського, які він виклав ще у XIX ст., а саме: «Підстави переслідування цих злочинів тільки по скарзі чи за бажанням потерпілого полягають: по-перше, в нікчемності суспільної шкоди, що спричиняється цими злочинами; по-друге, у тій повазі, яку суспільство вважає себе зобов'язаним надавати сімейній таємниці, інтересам особистості та сім'ї; і по-третє, в самій неможливості переслідувати за злочин проти волі особи, що від нього постраждала» [9, с. 286].

По-друге, це має бути кримінальний проступок (що за сучасною класифікацією напевне буде співвідноситися зі злочинами невеликої або середньої тяжкості). Як зазначав іще В.Д. Спасович у XIX ст., у цивільних правопорушеннях ображеною є приватна особа, а в кримінальних – безпосередньо суспільство. Втім, із загального правила є виняток. Між галуззю правопорушень суспільних та приватних є перехідні форми – кримінально-приватні злочини, в яких приватний елемент настільки переважає суспільний, що якщо виключити з них цей приватний елемент, залишається настільки незначна вина стосовно суспільства, що карати її не слід [10, с. 113].

По-третє, слід враховувати той факт, що при вчиненні злочинів (а також проступків), особі заподіюється шкода. За деякими з них, з огляду на особливості процедур у сфері кримінальної юстиції, потерпілому доводиться стикнутися з іще більшими переживаннями щодо статусу потерпілого. У літературі це явище іменується «вторинною віктимізацією» [11, с. 127]. Таким чином, для уникнення заподіяння ще більшої шкоди для потерпілого, з огляду на повагу до його особи, держава приймає на себе обов'язок не переслідувати винного у певній категорії справ, якщо потерпілий цього не бажає.

З огляду на те, що за останні два роки відбулося суттєве збільшення кількості справ приватного обвинувачення, на нашу думку, пропонувати їх подальше збільшення або зменшення на теперішній час є недоцільним. Обумовлено це тим, що необхідно спочатку визначитися з фактичною результативністю таких новацій КПК України 2012 року, а вже потім наводити пропозиції щодо подальшої оптимізації.

При обранні можливості перелічити склади кримінальних проступків (злочинів), за якими є можливим приватне кримінальне переслідування (як це зроблено у ст. 477 КПК України 2012 року, або в ст. 33 КК Білорусі, або доповнити відповідні склади примітками, автор зупинилася на останньому варіанті. З огляду на правила законодавчої техніки, при наступній криміналізації або декриміналізації діянь (злочинів або проступків), або навіть технічній зміні нумерації статей, можна буде включати або виключати статтю (видозмінювати) без внесення додаткових змін до загальної статті з переліком складів приватного кримінального переслідування.

Наприклад, КПК України 2012 року пропонує перелік кримінальних правопорушень, що тягнуть приватне кримінальне переслідування списком та із вказівкою на номери статей чинної редакції КК України. Один із проектів нового Кримінального кодексу № 10146 від 3 березня 2012 р. (ініціатор – В.Д. Швець), пропонує окремий перелік кримінальних проступків з новою нумерацією, тобто у разі прийняття згаданого законопроекту, до нового КПК,

який нещодавно вступив у силу, необхідно буде вносити технічні зміни. Такої зайвої роботи, можна уникнути, якщо вказувати на право приватного кримінального переслідування безпосередньо у примітці до відповідної статті або частини статті.

Як зазначає професор В.О. Туляков, Кримінальний кодекс має бути виписаний не для правозастосовувачів та правопорушників, а для потерпілих. Особливий цинізм ситуації в доктрині сучасності полягає у тому, що адресується вона її правозастосовувачам, а не тим, кого захищають [12, с. 310]. На нашу думку, для реалізації перспективного для кримінальної юстиції напрямку захисту прав потерпілих та боротьби зі злочинністю, зокрема шляхом розширеного переліку злочинів та проступків в порядку приватного обвинувачення, потерпілий має стати активним учасником кримінальних та кримінально-процесуальних правовідносин. Поряд із цим, держава, визнаючи за потерпілим вирішальне право на можливе притягнення винного до відповідальності в окресленій категорії справ, досягає, як мінімум двох прагматичних результатів: по-перше, виявляє повагу до потерпілих; сприяє відновленню соціальної справедливості; реалізації принципу доцільності притягнення до кримінальної відповідальності; та, по-друге, знижує державні витрати на кримінальне судочинство (економічний фактор) та частково зменшує завантаженість правоохоронних органів (організаційний фактор).

1. Сиротин А. Частное обвинение, как средство борьбы с коррупцией / А. Сиротин // Суда нет. – 24-03-2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center.sudanet.ru/?p=274>
2. Дела о мошенничестве будут заводятся только по заявлениям потерпевших. – Российская газета. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2012/11/29/zakon-anons.html>
3. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М.І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
4. Хавронюк М.І. Приватне обвинувачення і примирення за кримінальним законодавством України та інших держав Європи / М.І. Хавронюк // Кримінальне право. – 2005. – № 3. – С. 120–126.

5. *Малярчук Н. Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення / Н. Малярчук // Кримінальний процес. – 2009. – № 11. – С. 184–187.*
6. *Юрчишин В.М. Проблеми розширення приватного обвинувачення у кримінальному процесі України / В.М. Юрчишин // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту : зб. наук. праць. – Вип. 489: Правознавство. – Чернівці : Рута, 2009. – С. 101–106.*
7. *Юрчишин В.М. Проблеми державного та приватного обвинувачення в судах України : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.09 / В.М. Юрчишин ; Київ. націон. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 194 с.*
8. *Резон А. О преступлениях наказуемых только по жалобе потерпевшего по русскому праву / Фон Резон А. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1882. – 266 с.*
9. *Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Т. 1. Общая часть / А.Ф. Кистяковский. – К. : Университетская типография, 1875. – 438 с.*
10. *Спасович В. Д. Учебник уголовного права. Общая часть уголовного права материального / В.Д. Спасович. – СПб. : Тип. Иосафата Огризко, 1863. – 178 с.*
11. *Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми) / В.О. Туляков. – О. : Юрид. л-ра, 2000. – 336 с.*
12. *Туляков В.А. Виктимология уголовного закона (пути реконструкции Разделов I и II Общей части УК Украины) / В.А. Туляков // Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.). – О., 2010. – С. 307–310.*